

XFTAP 14.37.09

Г.К. Джумажанова, М.Е. Татиева

*Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей, Қазақстан
(E-mail: dariya69@mail.ru, tatieva_me@mail.ru)*

«Әбілхан Қастеев техникасынадағы» түстік шешімдер және оны үйренудегі практикалық ерекшеліктер

Андатпа. Мақалада қазақ халқының бейнелеу өнерінің, оның ішінде кескіндеме жанрының асқан шебері саналатын Әбілхан Қастеев туралы жазылған. Автордың магистрлік зерттеу аясы студенттердің бояу түстерін қалай қолдануды игеру болғандықтан мақала Әбілхан Қастеевтің акварель және майлы бояу техникасындағы түстік ерекшеліктерді қолданудың маңыздылықтары кең баяндалып келтіріліген. Әсіресе алғашқы бірінші, екінші курс негізінде оқытылатын академиялық сабақ акварель техникасын үйренуші студенттерге қылқаламмен салу тәсілі түріндегі «Қастеев техникасы» аса таптырмайтын әдістемелік-құрал іспеттес.

Түйін сөздер: педагогика, әдістеме, академиялық сабақ, бейнелеу өнері тарихы, ұлттық бейнелеу өнері, түстік спектр, түстік шешім, колорит, акварель.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2019-127-2-46-56>

Кіріспе. Әбілхан Қастеев шығармаларындағы түстік шешімдер (колорит) мен түстік реңдердің (тональность) ерекшеліктері мейлінше кең түрде сипатталып, оның тәлім алушы студенттердің өздік жұмыстарындағы сарамандық қолданылуы баяндалады. Осыған байланысты үш маңызды бағыт қамтылады:

1. «Қастеев техникасындағы» түстік шешімдерді ажырату;
2. «Қастеев техникасын» ұлттық бояу деңгейіне көтеру;
3. Студенттерге түстік теорияның негізіне тереңдеп ден қою.

Зерттелуі. Әбілхан Қастеев шығармаларындағы түстік шешімдер (колорит) мен түстік реңдердің (тональность) ерекшеліктерін зерттеу өз алдына жеке кең ауқымда түрде қарастырылмаған. Тіпті, қажет десеңіз Әбілхан Қастеев өмірі мен шығармаларының өзі де сүбелі түрде зерттеліп жазылмаған. Суретшіге қатысты өмірдеректер мен шығармаларына талдау жасау уақ-түйек баяндама, очерк, әңгіме-сұхбат, альбом репродукция түрінде кездесетін материалдар арқылы көрініс берген. Әйтседе Кеңестік уақыттың «бірегейлік» мақсаттағы еңбектерден суретші шығармашылығына ғылыми бағытқа сілтеме беретін құнды дүниелерді байқауға болады. Мәселен 1978 жылы Алматы «Жалын» баспасында жарық көрген Әбілхан Қастеевтің альбом репродукциясындағы алғысөздерден мысал келтіре аламыз. Онда «Әбілхан Қастеев Қазақ ССР халық суретшісі деген жоғарғы атаққа республика қылқалам шеберлерінің арасында бірінші ие болды, суретшілік жаратылысы мен талғамы эстетикалық дәстүр мен өмірді терең тану негізінде қалыптасқан тума талант еді.... Қастеев творчествосы жан-жақты. Түрі – ұлттық, мазмұны – социалистік болып келетін терең реалистік шығармаларында портреттер де, тарихи және жанрлық суреттер де, табиғат көріністері де көп кездеседі» [1, 5 б.]

Ал, Тәуелсіздік алған уақыттан кейін хас суретшінің суреткерлік шеберлігін ғылыми негізге келтірген толық зерттеу әлі жоқтың қасы. Тек 2003 жылы филология ғылымдарының кандидаты Бәзілжан Әзілжановтың «Әбілхан аға» атты кітабы жарық көрген. Онда суретшінің өмірбаяндық деректері, мақалалар мен көркем шығармалар топтастырылып жазылған [2, 288 б.]. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, Әбілхан Қастеевтің шығармаларындағы ғылыми түрде зерттеуді қолға алу керек екендігін ескертеміз.

Мақсаты. Әбілхан Қастеев шығармалары арқылы студенттер түстік гамма таңдау шешімдерін үйрену және ұлттық реңдердің (тональность) ерекшеліктеріне біршама теориялық тәлім алуды мақсат етеді.

Негізгі бөлім. Әбілхан Қастеев 1904-1973 жылдары өмір сүрген қазақтың әйгілі кескіндемешісі, график-суретші, қазақ бейнелеу өнерінің негізін салушылардың бірі. Туып-өскен жері — Алматы облысына қарасты Жаркент төңірегі. Қазақстан Суретшілер одағы басқармасының төрағасы (1945-1956) болған [2, 45 б.].

Суретшінің аса танымал картиналары «Колхоздағы сүт ферма», «Мақта жинау», «Колхоздың тойы», «Қыз алып қашу», «Сатып алынған қалыңдық», «Алтын астық», «Ақсай карьері», «Медеу мұз айдыны», «Түркіб», «Талас жағалауы», «Қапшағай даласы». Сонымен қатар Кенесары Қасымов, Абай, Шоқан Уәлиханов, Жамбылдың портреттері ерекше танымал болып табылатын портреті – «Амангелді Иманов» портреті сияқты танымал суреттері бар [3, 65 б.].

Жалпы суретші қазақ бейнелеу өнеріне ойып тұрып орын алатын, әрі аса маңызды құнды дүниелерді дүниеге әкелді. Сонау XX ғасырдың 30-40 жылдары Қазақстан бейнелену өнеріне тың, әрі таңсық өзінің аса мөлдірлігімен ерекшеленетін авкарель кескіндеме техникасын жоғарғы шеберлікпен орындаған кескіндемші болды. Сөз арнасы кескіндеменің (живопись) авкарель бояуы болғандықтан оны техникалық мінездемесіне толық тоқталайық.

Акварель (гректің *agua* - су) құрамында суға еритін желім қосылған түрлі-түсті бояу. Кескіндеменің ең әсерлі түрі. Акварель бояуларының ерекшелігі - мөлдірлігі. Бұл кескіндеме техникасында ақ бояу мүлде қолданылмайды. Ақ бояуды кескіндеме жазылатын ақ қағаздың өзі ауыстырады. Шығарманың ең жарық нүктелерінде қағаздың тиісті жерлері мүлде боялмайды. Акварель бояулары қолдануға ыңғайлы және қарапайым. Соған қарамастан, акварель техникасы - мейлінше күрделі [3, 46б.].

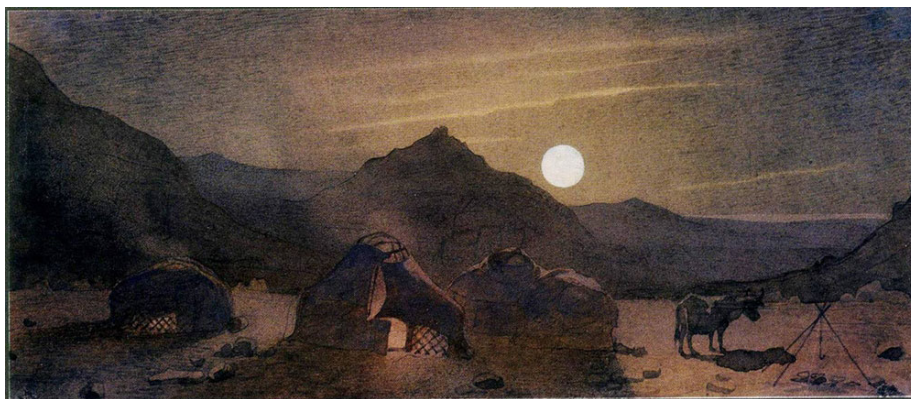
Әлемдік тарихта, нақты айтқанда кескіндеме өнерінде акварель техникасының нағыз із ашарлары Ренессанс дәуіріндегі А. Дюрер, Антонис ван Дейк, Клод Лоррен и Джованни Кастильонелар болып саналады [4, 11 б.]. Әсіресе неміс кескіндемешісі А. Дюрердің «Қоян» деп аталатын суреті өзінен кейінгі кескіндемші суретшілерге толық канондық үлгі болған.

1 сурет. А. Дюрер «Қоян»

Ал қазақ даласында алғаш акварель техникасындағы кескіндемені дамытқан Т. Г. Шевченко болатын. Өзінің қазақ сахарасында 1848 жылы А.И. Бутаковтың басшылығымен Арал теңізін зерттеу экспедициясына қатысып, 350-ден астам пейзаж, портрет салды. Мысалы, «Атқа мінген қазақ», «Арал теңізінің жағасындағы қазақтың киіз үйлері», «Қосаралдағы қазақтардың қыстаулары», т.б. суреттерін бейнелесе, 1950 жылы екінші рет қамалып, Маңғыстаудағы Новопетров қамалына (кейіннен Форт-Шевченко) жер аударылды.

Оның «Киіз үйде отырған қазақтар», «Қазақ баласы от жағып жатыр», «Киіз үйде», «Келі түйіп тұрған қазақ қызы», «Қазақ қызы Катя» суреттері осы кезеңде салынған [5, 225 б.].

2 сурет. Т.Г. Шевченко «Киіз үйде отырған қазақтар»

Келесі аталмыш мақалаға тікелей байланысты қазақ даласының оның ішінде этнографиялық бағытта толағай суреттер салған Н.Г. Хлудовты атай кеткеніміз жөн болар.

Николай Гаврилович Хлудов ұлты орыс кескіндемешісі. Оның «Тайынша мінген бала», «Жасауыл», «Қобыз тыңдап отырған қазақтар» (1904), «Қойшы бала», «Тянь-Шань баурайындағы шөп шабу», т.с.с. көптеген шығармалары бар [3, 225 б.].

3 сурет. Н.Г. Хлудов «Жасауыл»

Ең басты айта кетерлігі ол XX ғасырдың 20-жылдары Верный (Алматы) қаласында жас суретшілерді оқытып үйрететін шеберхана-студия ұйымдастырған. Осы студияда көптеген суретшілер Ә. Ысмайылов, С.А. Чуйков, Г.А. Брылов, А.Н. Бортниковтармен бірге Әбілхан Қастеев те болған [3, 225 б.]. Демек, Әбілхан Қастеевтің толық суретші болуына әсіресе, акварель техникасына жаттығуына Н.Г. Хлудовты әсері мол болған. Оған арнайы эксперименттік тоқталу жасаймыз. Өзірше Әбілхан Қастеевтің сурет әлеміне қалай келді соған назар аударсақ.

1941 жылы «Мен өмірден үйрендім» атты сурет салуға талпынушы балаларға арналған естелік мақаласында өзінің бейнелерін еш жалықпай тасқа сала бергендігін айтса,

ал кәсіби суретшілік кезінде Москвадағы оқып үйренген сәттерін баяндайды. Әсіресе мына естелік сөздер біз үшін маңызды. «Москвада оқыған кезімде Суриков, Репин, Бродский сияқты атақты суретшілердің еңбектерімен жете таныстым, олардан үйрендім. Москва маған университет болды» [2,76.]

Орыстың бейнені таза әрі, аса сезімтал түрде бейнелейтін суретшілердің бірі бірегейі И. Репин болған. Оның акварель техникасындағы портреттері көп. Адам көңіл-күйін айнытпай бейнелеген сол суреттер ішкі психикалық қарама-қайшылықтарға толы. Осы портреттік туындылар Әбілханға да әсер еткен болса керек.

4 сурет. И. Репин «Макар Симак»

5 сурет. Ә.Қастеев «Манап Масибаев»

Әсіресе 1930 жылы салған «Сағымбек Қисықбаевтың портретінде» ішкі жандүние өте дәл бейнелеген. Жалпы портрет «кеңестік идеология» тақырыбында салынғаны көрініп тұр. Сол уақыттағы бай-мырзаларды шенеп көрсету үрдісі кең орын алған. Алайда суретші идеологиялық сипаттан гөрі, осы бейнеден адам мінезін мейлінше ашуға тырысқан. Күнделікті тұрмыс-тіршілік пен үнемі қайталанып отыратын дүниеқорлық дағды Сағымбек Қисықбаевтың бет-жүзінен қалай болған да байқалады. Суретші оның «пұшайман» бейнесін дәл көрсеткен. Ал ол өз кезегінде картина «кеңестік идеология» тақырыбына өте сай келген. Бірақ суретші үшін «кеңестік идеология» тақырыбы емес, керісінше адам көңіл-күйінің мезеттік бейнесі қымбат болған. Сағынов Саябек Тұрдығұлұлы «Ұлттық суретшілердің рухани әлемі» атты мақаласында осы портрет кеңінен талданған. Мақаладан үзінді келтірсек: «...Ересек тартқан ер адамның кеудесіне дейін салынған қырын қараған бейнесі сурет бетін толтырып тұр. Профиль – толыққанды тұлғаның және суретшінің сезімі мен санасына әсер ететін магияның белгісі. Басын сәл иіп, иығын аз ғана бүкшіте отырған, қабағы салбыраңқы және көтеріңкі қасы еркін адамның өмір қиындықтарын көп көрген, ауыр ойға шомғандығын көрсетеді. Кескіндемешінің шеберлігі мен нәзік сезімталдығы сол – бірнеше түстегі дақтарды түсіндірудің шексіз алаңына айналдырады. Ашық және күрең түсті нәзік белгілер бас сүйегінің конструкциясы мен жүзінде өмірдің айшықты ізі қалған бейнесі өте ұтымды кескінделген. Ашық түстегі үлкен басы қара киімі мен көгілдір фонда айшық тапқан. Сондықтан да, оның терісінің түсі бозғылт және ашықтау сияқты көрінеді. Бет-жүзі мен киімі бірігіп бірыңғай мәдени кеңістікті құраған. Ақ көйлегіндегі білінер-білінбес жолағы мен камзолындағы ашық әдіптер әсерлі көрінеді. Қалпағындағы қара жолақ пен қара шапан қырын қараған жүзін кеңейте түскендей. Жүзі жарық әлемді қарсы алғандай болғанымен, көгілдір түстің жақындай түсуі бұл қозғалысты тоқтата түседі. Тығыз кеңістіктегі адам энергиясы өмір үшін дайындалған секілді. Биография мен тағдыр өткен өмір іздері»[6,18 б.]. Картинаға мінездеме толық берілген. Сонымен бірге, тағы бір

айта кететін жайт картина толықтай бір сырды жасырып тұр. Себебі портреттегі адам өзінше жұмбақ күйде бейнелеген. Кеңестік дәуір үшін ол – қандай да қанаушы топ өкілі. Ал суретші үшін ерекше тағдыр иесі мақала авторының «Биография мен тағдыр өткен өмір іздері» деп пайымдауының сыры да осында.

Жалпы қазақ даласындағы бай-шонжарлар екі типте кездеседі: бірі асқан жомарт, дүниеге бай, ал екіншісі сараң, дүниенің малын жиса да тоймайтын адам. Картина авторы осы типтерді ажыратуда беймазальық күйді ұстанған. Автор жоғарыдағы айтқандай күнделікті тұрмыс-тірішілік пен үнемі қайталанып отыратын дүниеқорлық дағды Сағымбек Қисықбаевтың беті жүзінен байқалған. Суретші үшін кеңестік саясат емес, адам психологиясының жай-күйі қымбат.

5 сурет. Ә.Қастеев «Сағымбек Қисықбаевтың портреті»

Әбілхан Қастеев портреттік бағытпен қатар пейзаж төңірегінде де суреттер салған. Ол бағыт оның туған жерге, атамекенге деген сүйіспеншілік сезімінен туындаған болатын. Оған суретшінің жоғарыдағы 1941 жылы «Мен өмірден үйрендім» атты естелік мақаласы сенім бола алады. «...Орыстың атақты суретшісі И.И. Левитанның суреттері маған зор әсер етті. Ол менің суретке деген құмарымды арттырды. Мен өз суреттерімде И.И. Левитанға еліктейтін болдым. Оның орыс жерінің зеңгір таулары мен айдын көлдерін, ну ормандарын аудармай салуы, орыс халқының салтын, тұрмысын табиғат көрінісіне байланыстыра білуін үйретуге бой ұрдым. Қазақтың кең байтақ даласын, бай табиғатын, Жетісудың Алатауын суреттедім» [2, 7 б.]

Әр жазушының, ақынның өзіндік қайталанбас стилі мен манерасы болу сияқты, кез келген суретшінің өз қолтаңбасы, әрі сурет салу ерекшеліктері болып отырады. Мәселен Әбілхан Қастеев қаншалықты И. Репин, И.И. Левитан, Н.Г. Хлудовтарға еліктесе де, һәм үйренсе де табиғи дарындылық арқылы өз икеміне қарай сурет салатындығы белгілі. Оқып үйренуші студенттер осы жағдайды ой-қаперден шығармауы керек. Әйтесе де алғашы сәттерде еліктеу кезеңдері болып отыратындығын жоққа шығармаймыз. Ә. Қастеев туындылары өзі ұстазы санаған И.И. Левитанның «халықтық» шығармаларына өте жақын. Суретші үшін басты мақсат айқын. Оның шығармалары атамекенге, туған жерге арналған. Сонымен бірге Ә.Қастеевте «ұлттық бояу» танымы басым және ол оны басқа суретшілерден ерекшелеп көрсетіп тұрады.

Қастеев шығармаларында негізгінен реалистік бағыт орын алғанымен «үйлесімді декорация» байқалып отырады. Ал үйлесімді декорация көп жағдайда бояу түсінің анық

берілуіне кең орын береді. Сөзіміздің дәлелі үшін «ұлттық қанық бояуы» басым Ә. Қастеевтің шығармалары мен Н.Г. Хлудовтың этнографиялық жұмыстарын ұсынып зерттеп көрелік.

Жоғарыдағы Н.Г. Хлудовтың «Жасауыл» шығармасы өте реалистік тұрғыда салынған. Түйе мінген жас жігіт тығыз шаруамен, тапсырмамен кетіп бара жатқан сәті бейнеленген. Суретшінің академиялық шарттарды асқан шеберлікпен орындаған. Көкжиектегі манаураған таулар ауа перспективасына айналып кеңістікті құрап тұр. Тек қанық түс, сонау алыстан көрінген көлдің бетіндегі көгілдір бояуда ғана байқалады. Суретші осы тұста ғана таза көк түсті пайдаланғаны көрініп тұр. Ал қалған түстер бір-бірлерімен жымдасып үйлесімді шыққан.

Ал Әбілхан Қастеев шығармаларында түстің қанықтық түстері басым, яғни академиялық кескіндіме заңдылық шеңберінен ауысып отырады. Ондай картиналардың қатарында «Мектепте (Топталған портрет)» (1932ж, қағаз, акварель) «Көктем» (1934ж қағаз, акварель). «Колхоз тойы» (1937ж кенеп, майлы бояу), «Байдың құдалығы» (1940 қағаз, акварель), «Тоқаш Бокин» (1967 қағаз, акварель), «Жаңа астық» (1965 қағаз, акварель) т.б. жатады.

Осылардың ішінен 1932 жылы салынған «Мектепте (Топталған портрет)» деген картинасын алайық. Картинада алғашқы мектепке барушы қазақ балалары бейнеленген. Алдыңғы қатарда қалың тысталған камзол киген және басында сәнді үкілі қазақ бөрікі бар қыз бала бейнеленсе, артқы жағында кимешек киген қыз бала, ал одан ары сөмке асынған бозбала суреті салынған. Алдыңғы фонда тұрған қыз балаға назар аударатын мәселелер бар. Біріншіден қыз баланың үстіндегі киімдер түсін бейнелегенде автор таза түстерді қолданған. Ол әсіресе бөріктің қызыл барқытында, камзолдың өңірлік жағасында, екі жеңіндегі ұштамаларында, көйлек етектерінде, тіпті кітаптың өзінде таза қызыл түстер тұтас салынған.

Ал екінші қыз баланың кимешек тәрізді киген бас киімінде де моншақ тәрізді қызыл дақтар ерекше көрініп салынған. Үстіндегі күрең тыс киімнің өзі де күңгірт болғанымен тұтас бояу түсі қолданылған. Әсіресе кимешек өңіріндегі қызыл дақтар контраст беріп, картинаның реалдық қалпын бұзып тұр. Ал сөмке асқан бозбала ауа кеңістігі бойынша қашық тұрғандықтан түстің қанық түстерімен салынбаған. Әйтсе де шалбар қыртыстарындағы қызыл түстердің алдыңғы қызыл түстерден рең (тональность) бойынша еш айырмашылығы жоқ. Сөмке түсі де қызыл. Ол да сурет салу тәртібін бұзып алдыңғы және кейінгі план шарттарын толық бұзып тұр.

6-сурет. Ә.Қастеев «Мектепте (Топталған портрет)»

Аталған белгілердегі бояу түстері анық көзге шалынып тұр, ал ол академиялық тәртіпті бұзады. Мәселен камзолдың өңірлік жағасындағы тұтас қызыл түс ауамен байланыспай, картинаның алдыңғы планына шығып реалистік заңдылықты бұзып жатқандай. Қастеев шығармаларының басты ерекшелігі осында. Данышпан суретші өз алдына дара жол салып өз бетінше әспеттеген. Суретші көп жағдайда реалистік бейнені академиялық тәртіпті қолдана отырып, батыл түстерді молынан қолданады. Нәтижесінде біз «Қастеев техникасын» байқаймыз. Ал ол өз кезегінде «ұлттық бояу» құндылығына жетелейді. Картинадағы адамдардың бет-жүзін дәл академиялық талаппен бейнелесе де «тұтас бояп салу» Әз суретшінің басты қолтаңбасы. Кезінде 1929 жылы Алматыда Хлудов картиналарының көрмесі өткен екен. Қазақстан Орталық музейінің кеңесі суретші шығармаларын өз қорына алу туралы мәселе көтеріп, осыған орай Хлудов картиналарының көркемдік құндылығын анықтау мақсатымен суреттерді А.Байтұрсыновқа сарапшылыққа берді. Ахмет Байтұрсынов Хлудовтың 18 картинасын саралай отырып, олардың көпшілігінің қазақы тұрмысты шынайы бейнелемей, алшақ жатқандығын ашып, сын-ескертпелерін жазып берген екен. Бәлкім Ахаң Хлудов картиналарнан «ұлттық бояу» сюжетін көре алмаған болар.

Тақырыпты жан-жақты қарап шығу мақсатында эксперименттік талдауды басқа қырынан қарап көрсек. Ә.Қастеевтің «жоғарыдағы аталмыш картинасын ертеректе салған, 1932 жылы. Демек, картина суретшінің жас шағында шеберлік жетістігі толық жетілмеген уақытта салынды. Мүмкін ол кезде суретші тек «таза түстерді» қолданған шығар. Онда сәттер алғашқы үйренуші суретшілерде үнемі кездесіп отырады. Ал суретшінің өткен ғасырдың 60-70 жылдарындағы ұзақ жылдар жинаған картинасында да «таза түстерді» қолдану бар. Мысалы ондай түстерді 1967 жылы акварель техникасындағы салған «Тоқаш Бокин», 1965 жылдары салынған «Жаңа астық» композицияларынан байқаймыз. «Тоқаш Бокин» шығармасында суретшінің шеберлік шыңы әбден жетілген шағында салған туындысы болатын.

Картина акварель техникасымен салынған. Жастыққа шынтақтай жатқан Тоқаш көрерменге тура қарап тұр. Кеңестік комиссар басшысының арғы жағында каракуль бөрікті қазақ шаруасы қағаз ұстаған кейіпте суреттелген. Әсіресе Тоқаш Бокиннің бейнесі өте келісті. Суретшінің виртуоздық шағы мен шеберлік машығы жетілген шағында суреттелгені көрініп тұр. Дегенмен де суретші өзінің сонау жылдардан қалыптасқан дәстүрлі үрдісінен айнымаған. Сол бір «Мектепте» атты картинасындағы «қызыл түстер» ансамбльдер тізбегі отыз жылдан соң да жалғасын тапқан. Ол әсіресе кереге тұсындағы коржын бетіндегі қызыл ою түсінде, ал екіншісі бунап түйілген жүктер үстіндегі киіз сырмақ оюындағы қызыл түстерден байқалады. Тек «Мектепте» шығармасындағы қызыл түстерге қарағанда сәл

бәсең түсте салған, бірақ сол қызыл түстерге басқа түстер араластырып қоспай таза өзін қолданған. Ал өзіміз жоғарыда айтып кеткендей академиялық шарттарға қарама-қайшы. Осы бір ерекшеліктер арқылы біз тағы «Қастеев техникасының» өзіндік бояуын байқай аламыз.

Біз осы бір-екі дәлелдемелік ұйғарым арқылы «Қастеев техникасының» өзіндік сипатын ашып көрсеттік. Ал осы «Қастеев техникасындағы» «ұлттық бояу» дегеніміз не? Соған тоқталсақ

«Ұлттық бояу» дегеніміз сонау тарих қойнауынан қалыптасқан дәстүрдің, халықтық танымның тікелей және образдық кейіпте суреттелуі мен бейнеленуін айтамыз. Оны біз ата бабалар мирас етіп қалдырған бай мұраның уақыт өте келе жаңғыртып бейнелеуі мен суреттелу арқылы да көреміз. Ол мейлі ақын болсын, суретші болсын тақырыптық негіз арқылы «ұлттық бояуға» қаншалықты дендеп барды соны бағамдаймыз. Осы тұстан алғанда «Қастеев техникасындағы» «ұлттық бояу» өте бай. Ол өзің халқының ұлттың тарихын тереңнен білетіндігі аңғарылады. Ол суретші әр оюдың, әр бояудың қолданылу сырын біліп ғана қоймайды, ішкі түйсікпен сезеді. Сол себепті Хлудов шығармаларынан бөлек болып саналады немесе сырт бақылаушылардан өзгеше түсте салады.

Тақырып арнасы бейнелеу өнері болғандықтан оның ішіндегі «академиялық оқу» сипатын да аз-кем тоқталсақ.

Белгілі өнертанушы, философия ғылымдарының докторы Болат Байжігітов былай дейді: «Бейнелеу өнері» деген түсінік өзінің аталуына сәйкес «реалистік өнермен» синоним ретінде қарастырылуы тәжірибеге байланысты анықталады. Нақтысында, Республикамыздың мәдени өміріне түбегейлі әсер еткен «академияның позициялық принципі» негіздерін анықтайтын «еуропалық классикалық реализм» бізге Москва, Леинград (Санкт-Петербург) секілді орталық қалаларда орналасқан кеңес үкіметінің көркемөнер оқу орындарынан енген еді. Сонда біз көбінесе осы талап жүйесіне қалыптасып кеткеніміз соншалық, «бейнелеу өнерін», «реализммен» синоним ретінде қабылдадық. Өз кезегінде «реализм» анықтамасын келтірейік, «Реализм» мағынасы ертеден белгілі болғанмен (Ежелгі Грекияда «мемезис» еліктеу мәнінде пайдаланылған), ол 19 ғасырдың 40-50 жылдары бейнелеу өнері саласында алғашында Францияда, кейіннен басқа елдерде қолданыла бастады. Ал кеңес дәуірінде, өзінің рационалды негізіне, материалистік (натуралистік) позициясына қарамастан идеалистік қағида болып табылады» дейді. Яғни, «реализм» дегеніміз - өнердің күрделі сипаты емес, ол бейнелеу өнерін оқытудың бір түрі. «Реализм» өз ішінде академиялық принципке сәйкес орындалады.

Тегінде бейнелеу өнерінің күрделілігі сол оның, сакарльды (киелі) ұғымына тығыз байланысты көрінеді.

Өнер ол заттың сыртқы формасын қабылдаумен бірге оның, ішкі мәнін көрсетеді. Бірақ ол ойды жанама түсіндіру тәрізді келтіреді. Оны бүгінде рәміз-символ дейді. Сондықтан ол форма мен мәнділікті біріктіріп көрсеткендіктен ол абстракция кезеңіне ұшырайды. Бұндағы рәміз-символ дегеніміз не?

Бұл жөнінде Болат Байжігітов «сакральді өнер пішіндер іліміне немесе, өзгеше айтсақ, пішіндерге тән рәміздемеге негізделген. Бұл ретте рәміздің тек қана шартты белгі еместігін ескеру керек. Белгілі онтологиялық заңның арқасында ол өзінің архетипін әйгілеп тұрады; Кумарасвами айтқандай, рәміз — белгілі бір мағынада, өзі бейнеленген нәрсенің өзі. Дәл осы себептен дәстүрлі рәміздемелер ешуақытта сұлулықтан тыс өмір сүрмейді: дүниеге рухани көзқарас тұрғысынан алсақ, заттың әдемілігі — оның экзистенциалды қабығының мөлдірлігінен өзге ештеңе де емес; өз атына лайық өнердің ғажайып болатыны — ақиқат нәрсе.

Әрбір ұлттық мәдениет бос кеңістікте емес қоршаған орта оның ішінде киелі таулардан, өзен-көлдерден, аңғарлар мен төбелерден, аспан әлемі, ғарыш т.б. тұрады.

Олардың қасиеттілігі аңыз-эпсаналарда, жырлар мен көсемсөздерде қалдырылса, заттық-көркемдік бейне түрінде ою-өрнектерде, жазу-сызу дәстүрінде, күнделікті тұрмыс-тіршілік құралдарында көрініс тауып, болашақ ұрпақтарға мұра ретінде беріліп отыр.

Мәдени кеңістік оқшау, мәңгіге берілген енші емес. Ол тарихи ағынның өрісі болып табылады. Мәдени кеңістіктің маңызды қасиеті — оның тылсымдық сипаты.

Мысалы, «ата қоныс» ұғымы көпшелілер үшін қасиетті, ол өз жерінің тұтастығының кепілі және көршілес жатқан мекендерге де қол сұғуға болмайтындығын мойындайды. Қауымдық қатынас мекендер егемендігінен туады. Ата қоныстың әрбір жағрафиялық белгілері халық санасында киелі жерлер деп есептелінеді, яғни қоршаған орта киелі таулардан, өзен-көлдерден, аңғарлар мен төбелерден, аруақтар жататын молалардан т.б. тұрады. Олардың қасиеттілігі аңыз-эпсаналарда, жырлар мен көсемсөздерде болашақ ұрпақтарға мұра ретінде қалдырылған.

Белгілі бір парасаттылық, ізгілік, ұстамдылық, интуициялық жоғары қабілеттері жоқ адамдар қатал далада өмір сүре алмас еді. Кеңістікке үйлесімді мәдениетте адам мен табиғаттың арасында «қытай қорғаны» тұрған жоқ. Керісінше, мәдениет олардың арасындағы нәзік үндестікті (гармонияны) білдіретін дәнекер қызметін атқарады. Қазақтың төл мәдениетінде экологиялық мәселе әдептіліктік жүйесіндігі обал және сауап деген ұғымдармен тікелей байланыстырылды.

Табиғат аясындағы мәдениетті қатып-сеніп қалған, өзгеріссіз әлем дейтін пікірлер де әдебиетте жиі кездеседі. Алайда, бұл осы мәдениетке тынымсыз қозғалысқа тән екендігін аңғармаудан туады. Шексіз далада бір орында тоқталып қалу көшпелілік тіршілікке сәйкес келмейді. Ол мезгілдік, вегетациялық заңдылықтарға бағынып, қозғалыс шеңберінен шықпайды. Әрине бұл қозғалыс негізінен қайталанбалы, тұрақты сипатта болады. Қуаң даланы игеру табиғатты өзгертуге емес, қайта оның ажырамас бір бөлігіне айналуға бағытталған. Яғни, адам табиғат құбылыстарына тәуелді болып қалады.

Қорытынды-талдау бөлімінде «Қастеев техникасындағы» «ұлттық бояу» қолданысын бағамдай отырып, өз алдынан түстік шешімдерді қолдануды игеру керек. Себебі Әбілхан Қастеевтің өзі айтып кеткендей әр суретші өз алдына жеке әлем болуы шарт. Дегенмен де студенттер үшін алғашқы сәтте үйрену үшін еліктеу үрдісінің болуы заңдылық.

Жалпы түстік шешімдерді үйрену үшін оның ішінде «ұлттық бояу» қолданысын қалыптастыру үшін мына кезеңдерді айқындап алу керек. Бірінші түстік шешімдерді үйренуде оның ішінде таза түстерді қолдануда ерік беру, еркіндікке үйрету. Мәселен алғашы сурет салып үйренуші жас талаптың сағын сындырмай оған керісінше бояу түстерін бірден анық салып үйрету қажетті туындайды. Ал академиялық тәртіп бойынша сурет салушы студент әрқашан да реңдік (тональность) қатынасты сақтап отыру шарт. Демек шәкірт-студентке түстік бояу қиялына шектеу қоймау керек.

Студенттерге бояулардың сан түрлерімен, негізгі және қосымша түстерімен таныстыру былай алып қарағанда тым қарапайым болып көрінеді. Дегенмен ол аса мұқияттылық қажет ететін дүние. Әдетте біз оны студент балалық шағында (кіші буын) біліп өтеді оның студенттік кезде қажеті жоқ деп қабылдаймыз. Ол қате ұғым керсінше студент болашақ педагог маман. Өзі білмей тұрса ол не үйретпек. Сол себепті студенттік кездің өзінде де толық пысықтау қажеттігі туындайды.

Нәтижесінде студент:

- бояулардың сан түрлерімен, негізгі және қосымша түстерімен танысуға;
- бейнелеу өнеріне байланысты бояу түстерін және техникалық бояу түстерін және әр салаға қатысты бояу ажыратуға;
- әр халықтың, ұлттық түстік атауларымен олардың қасиеттерін білім негізінде оқып үйренуге міндеті;

Қазіргі кезеңде студенттең халқымыздың ұлттық бейнелеу өнеріне тәрбиелеуге қойылатын үлкен талаптар - ең алдымен білім алушының, білім мен ой өрісіне сай болуы, оның жан-жүрегіне әсер ету арқылы халық мұрасына, жалпы өнер дүниесіне деген көзқарасына ықпал ету, заманның, қоғамның алдындағы ерекше зерек азаматы болып қалыптасуына мейлінше үлес қосу, өмірді шындықпен, шығармашылықпен суреттеуге бейімдеу. Бұл тараптан алған «Қастеев техникасындағы» ұлттық бояу түсінің берері мол.

Отанға, өз ұлтына, ұлттық дәстүрге, халық өнеріне деген адалдық, адамгершілік, еңбекқорлық, ар-намыс, ерлік, интернационалдық, патриоттық, достық туралы балғын күннен-ақ толғана бастаған баланың, ат жалын тартып мінген азамат болуы - қоғамдық әлеуметтік мүдде. Ал мүдденің жүзеге асауы этнопедагогиканың басты міндеттерінің бірі

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кастеев А. Альбом репродукций. -Алма-Ата: Жалын, 1978, - 156 с.
- 2 Асылжанов Б. Әбілхан аға. - Алматы: Жалын, 2003, - 288 б.
- 3 Қазақ мәдениеті: Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: Аруна Ltd, 2005. - 354 б.
- 4 Ключинг А. Материалы акварельной живописи // Художник. 1975. - № 9. - 147 с.
- 5 Қазақстан: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, - 1998. - 445 б.
- 6 Жұмабекова, Ф.Н. Бейнелеу өнері бойынша дидактикалық ойындар / Фатима Ниязбекқызы Жұмабекова – Алматы : Рауан, 1994. – 60 б.
- 7 Педагогика ғылымы мен білім беру саласының өзекті мәселелері: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, - Алматы, 23-24 сәуір, 2014 ж. / Құрастырған: А.Қ. Мыңбаева, Г.А. Қасен, П.Ш. Маханова, А.М. Құдайбергенова – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 303 б.
- 8 Аманжолов С.Ә. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі: оқулық / Сейтқали Әбдіқадырұлы Аманжолов. – Астана: ЕҰУ баспасы, 2010. – 348 б.
- 9 Шипанов А.С. Эвесской жас суретшілер мен мүсіншілер. – Алматы: «Мектеп», 1989. – 170 б.

Г.К. Джумажанова, М.Е. Татиева

Государственный университет имени Шакарима города Семей, Семей, Казахстан

Цветовые решения и практические особенности обучения в «технике Абылхана Кастеева»

Аннотация. Статья посвящена изобразительному искусству казахского народа, в частности, мастеру живописи Абылхану Кастееву. Тематика магистерского исследования автора связана с освоением студентами техник применения и использования цветов, поэтому в статье подробно рассмотрены цветовые особенности акварельной и масляной живописи Абылхана Кастеева.

«Техника Кастеева» как прием рисования кистью является незаменимым методологическим инструментом в рамках академических занятий для студентов первого, второго курсов, изучающих технику акварели.

Ключевые слова: педагогика, методика, академический урок, история изобразительного искусства, национальное изобразительное искусство, цветовой спектр, цветовое решение, колорит, акварель.

G.K. Dzhumazhanova, M.E. Tatiyeva

Shakarim State University of Semey, Semey, Kazakhstan

Color solutions and practical features of training in the «Abilkhan Kasteyev technique»

Abstract: The article is devoted to the fine art of the Kazakh people, in particular, the master of painting Abilkhan Kasteyev. The subject of the master's research of the author is related to the mastery of the techniques of applying and using colors by students, therefore, the article discusses in detail the color

features of the watercolor and oil painting of Abylkhan Kasteyev. “Kasteyev Technique ” as a technique of drawing with a brush is an indispensable methodological tool in the framework of academic classes for first and second year students studying watercolor technique.

Keywords: pedagogy, methodology, academic lesson, history of fine art, national fine art, field artist, color spectrum, color solution, color, watercolor.

References

1. Kasteev Abilhan. Albom reprodyktcia [Album reproduction], (Jalyn, Almaty, 1978, 156 p).
2. Asyljanov Baziljan. Abilhan aga [Abilkhan aga], (Jalyn, Almaty, 2003, 288 p).
3. Qazaq madenieti. Entsiklopedyalyq anyqtamalar [Kazakh culture. Encyclopedic reference] (Almaty: Aruna Ltd, 2005, 354 p).
4. Klyuning A. Materialy akvarelnoi zhivopisi [Materials watercolor painting], 1975. Hudozhnik. № 9, 147 p.
5. “Qazaqstan”: Ulttyk entsiklopediya. Bas redaktor A. Nysanbaev [Kazakhstan. National Encyclopedia. Chief editor A. Nysanbayev] (Almaty “Qazaq entsiklopediya” Bas redaktsiyasy, 1998, 445 p.).
6. Jumabekova F.N. Beineley oneri boiyansha didaktikalyk ойындар [Educational games on the visual arts] (Almaty: Rayan, 1994, 60 p.).
7. Pedagogika gylymy men bilim bery salasynyn ozekti maseleleri: halyqaralyq hylymi-tajiribelik konferenshiya materialdary [Actual problems of pedagogical science and education. Materials of the international scientific-practical conference]. Almaty, April 23-24, 2017. Compilers A.K. Mynbaeva, G.A. Kasen, P.Sh. Mahanova, A.M. Kydaibergenova, Al-Farabi Kazakh National University, 2014. - 303 p. okylyk.
8. Amanjолоv S.A. Beineley onerin okyty adistemesi: okulyk [Methods of teaching fine arts] (Edition of ENU, Astana, 2010, 348 p.).
9. Shipanov A.S. Ayesqoi jas syretshiler men musinshiler [Amateur young artists and sculptors]. («Mekter», Almaty, 1989, 170 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Джумажанова Г.К. – психология ғылымдарының кандидаты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Глинка көш., 20 «А», Семей, Қазақстан.

Татиева М.Е. – педагогика және психология кафедрасының магистранты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Глинка көш., 20 «А», Семей, Қазақстан.

Dzhumazhanova G.K. - Candidate of Psychological Sciences, Shakarim State University of Semey, , Semey, Glinka str. 20 «A» Kazakhstan.

Tatiyeva M.E. – Master of Department of Pedagogy and Psychology, Shakarim State University of Semey, Glinka str. 20 «A», Semey, Kazakhstan.